

*Глуханюк Б.Л.,
студентка ФІМ,
ВДПУ ім. М. Коцюбинського*

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі аналізу законодавства України та юридичної практики аналізуються особливості авторського права в освітній діяльності. Автор надає рекомендації щодо реформування законодавства України відповідно до європейського досвіду, які покращили б ситуацію у даній сфері.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське та суміжні права, освітня діяльність.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що авторське право є одним із визначальних факторів сприйняття кожної держави, як високо цивілізованої, і не тільки на папері, а й у реальному житті. Адже авторське право, це одне з прав, яке є досить важливим для кожної держави, у т.ч. і для України. Належне забезпечення, передбачення актуальних правових норм відповідно до сучасних умов життя і захист авторського права дозволяє успішно співпрацювати з розвинутими країнами світу в таких сферах суспільного життя як політична, економічна та культурна.

Освіта постає фундаментом і гарантією прогресу людства в цілому та кожного індивіда зокрема. В умовах безпрецедентних темпів і масштабів модернізації виробничої та інформаційної бази цивілізації, роль системи освіти в житті соціуму та людини постійно зростає. У наш час в українському суспільстві разом з усвідомленням важливості системи освіти відбувається визнання проблем, властивих цій сфері, обумовлених не лише переходом до глобальної інформаційної цивілізації, а й процесами демократизації, гуманізації, становлення правової держави та громадянського суспільства, властивими пострадянському простору [1].

Авторське право в об'єктивному розумінні являє собою сукупність правових норм, що регулюють коло суспільних відносин із створення та використання творів науки, літератури і мистецтва.

В суб'єктивному розумінні авторське право - це особисті немайнові та майнові права, які виникають у автора у зв'язку зі створенням ним твору і охороняються законом. Об'єктом авторсько-правових відносин є нематеріальне благо у вигляді продукту духовної творчості, а саме: твори науки, літератури, мистецтва.

Для інституту авторського права характерний принцип незастосування будь-якої формальності для виникнення правової охорони прав на твір. Цей принцип закріплений у ч. 2 ст. 433 ЦК, а також у ст. 11 Закону "Про авторське право і суміжні права" і означає, що авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для його виникнення і здійснення не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також додержання будь-яких інших процедур. Особа, яка є творцем, вправі спеціальним знаком охорони сповістити про наявність у неї авторських прав і не повинна доводити їх належність, оскільки законом передбачена презумпція авторства особи, яка зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору. Обов'язок підтвердження належності прав може бути покладено на неї лише у ході судового провадження у разі оспорування цього факту іншою особою.

Право інтелектуальної власності, зокрема і авторське право, є таким же об'єктом права власності, як і будь-які інші об'єкти власності з єдиною особливістю, що воно виражене в переважній більшості в нематеріальній формі й основною цінністю його є не матеріальне втілення, а ідея чи принципи роботи або можливості використання об'єктивно існуючих знань про навколишній світ. У зв'язку із вказаною особливістю, виникають і певні особливості правового захисту авторського права, враховуючи те, що його об'єкти досить різноманітні як за своїм матеріальним і правовим змістом, так і за характером і обсягом правової охорони.

Відповідно до частини 1 статті 3 Закону України «Про авторське право та суміжні права», його дія поширюється на твори в галузі науки, літератури й мистецтва (згідно з частиною першою статті 8 Закону), а саме [2]:

- 1) літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);
- 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- 3) комп'ютерні програми;
- 4) бази даних;
- 5) музичні твори з текстом і без тексту;
- 6) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- 7) аудіовізуальні твори;
- 8) твори образотворчого мистецтва;
- 9) твори архітектури, містобудування й садово-паркового мистецтва;
- 10) фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;
- 11) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, з художнього скла, ювелірні вироби тощо;
- 12) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;
- 13) сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;
- 14) похідні твори;
- 15) збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини;

16) тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів;

17) інші твори.

При цьому охорона поширюється, незалежно від місця їх першого оприлюднення (або не оприлюднені, але знаходяться в об'єктивній формі на території України), авторами яких або особами, яким належить авторське право і (або) суміжні права на них, є фізичні особи, які є громадянами України або не є її громадянами, але мають постійне місце проживання на території України, або юридичні особи, які мають місцезнаходження на території України.

В епоху бурхливого розвитку інформаційних технологій усе частіше піднімається питання про їх вплив на всі сфери соціально-економічного, політичного та культурного життя суспільства. Сучасне інформаційне суспільство спрямоване на здобуття і постійне примноження знань. Цьому процесу сприяє розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет і локальних мереж полегшує доступ до матеріалів у цифровому форматі. Це дозволяє деяким користувачам без перешкод копіювати і недобросовісно використовувати матеріали, які є інтелектуальною власністю автора. Проблема полягає в тому, що більшість працівників у галузі освіти недостатньо поінформовані з питань охорони авторського права. Зважаючи на виключний характер новітніх цифрових засобів, стає складніше використовувати класичні методи захисту авторського права. Саме тому основним завданням для сучасного інформаційного суспільства і системи авторського права є дотримання певного балансу між інтересами авторів і потребами користувачів (педагогів, науковців, учнів, студентів та інших учасників навчально-виховного процесу). Проблеми дотримання авторського права, що торкаються розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті у новому контексті потребують детального вивчення [3].

Актуальним для освіти і науки України на сучасному етапі її розвитку є проблема дотримання авторських прав і захист інтересів освітян в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті визначено, що важливим пріоритетом розвитку освіти є запровадження освітніх інновацій, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, інтеграція вітчизняної освіти до європейського і світового освітніх просторів, де одним з основних чинників модернізації і розвитку освіти виступає правовий захист освітніх інновацій і результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності.

Питання впливу нових технологій на авторське право привертає увагу таких міжнародних організацій, як Всесвітня організація інтелектуальної власності, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) і Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). З появою і стрімким розвитком інформаційних та комунікаційних технологій перед сучасною системою авторського права постало завдання адаптувати правове середовище інтелектуальної власності до нових вимог інформаційного суспільства.

У вітчизняній педагогічній науці проблеми, пов'язані з дотриманням авторських прав в інформаційному просторі є надзвичайно актуальними. Адже з розвитком інформаційних технологій перед сучасною системою освіти виникає двоєдине завдання: постійне оновлення і збагачення знань і вмінь усіх учасників освітнього процесу і добросовісне використання результатів інтелектуальної і творчої діяльності, що охороняються авторським правом [4].

Сучасну систему законодавства України у сфері авторського права складають Конституція України, Цивільний кодекс України книга IV Право інтелектуальної власності, Закон України «Про авторське право і суміжні права» та інші підзаконні нормативні акти. Безпосередньо в галузі освіти питання права інтелектуальної власності й дотримання авторських

прав регулюються окремими статтями законодавчих актів, зокрема, статтями 2 і 10 Закону України «Про науково-технічну інформацію», де розкривається питання використання науково-технічної інформації як об'єкта інтелектуальної власності й гарантії охорони прав інтелектуальної власності під час передавання науково-технічної інформації державним органам, службам й установам, статті 5 і 42 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначають зобов'язання вченого дотримуватись етичних норм наукового співтовариства, поважати право на інтелектуальну власність під час здійснення науково-педагогічної діяльності й захист прав інтелектуальної власності у разі їх порушення, у Положенні про дистанційну освіту серед основних напрямків науково-методичного забезпечення дистанційного навчання є участь у створенні науково-методичних основ функціонування банку атестованих дистанційних курсів, які, у свою чергу, сприяють забезпеченню захисту авторських і майнових прав їх розробників. У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» наголошується на необхідності «...удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, у тому числі авторського права, при розміщенні та використанні творів в мережі Інтернет, про охорону баз даних, дистанційне навчання» [5].

Незважаючи на те, що в основному світова система регулювання охорони інтелектуальної власності вже сформувалася, сьогодні немає будь-яких законів щодо захисту інтелектуальної власності на цифрові матеріали, отже, до проблем ІВ потрібно підходити спочатку на рівні навчального закладу через договори та контракти. На цьому етапі установи повинні співпрацювати з авторами та юридичними конторами на місцях. Це дасть змогу встановити окрему ціну на кожен частину, що входить до курсу. В такому випадку навчальні заклади повинні чітко зафіксувати рівень використання ресурсу, а також чітко розмежувати права, якими володіють автори створених дистанційних курсів, та права, якими володіють

навчальні заклади. Причому порядок та об'єм наданих прав у різних закладах буде різним, що зумовлено специфікою самих навчальних закладів або діапазоном використовуваних технологій.

Крім того, у договорі можуть наводитись рекомендації щодо ефективного використання тих чи інших сучасних технологічних ресурсів, що, у свою чергу, сприяє кращому поширенню дистанційних курсів. Зокрема, це може бути Інтернет-провайдер або протокол передачі даних. Взаємодія робочих таємниць з іншими правами інтелектуальної власності може сильно ускладнювати ситуації, пов'язані із взаємовідносинами автора з навчальним закладом.

Наступним кроком захисту авторських прав на матеріали дистанційних курсів, що розповсюджуються у мережі Інтернет, повинна стати реєстрація робіт у відповідних органах державної влади. Тут виникає такий нюанс. Хоча така реєстрація не є обов'язковою, вона покликана забезпечити захист авторських прав згідно з чинним законодавством і є доказом авторства при виявленні порушень авторського права щодо певного об'єкта, якщо такий факт буде встановлено або у тому випадку, якщо власність складна або коли передбачаються багаторазові похідні використання.

Загалом немає чітких вказівок щодо складання таких угод. Крім того, немає чіткої узгодженості між самими навчальними закладами щодо ступеня контролю над інтелектуальною власністю, поширюваною у Всесвітній мережі, оскільки деякі навчальні заклади бажають суворого контролю над цифровою інтелектуальною власністю, тоді як інші лояльніше ставляться до контролю над такими об'єктами ІВ [6].

Таким чином, сучасна система освіти України недостатньо забезпечена необхідними навчально-методичними й інформаційно-комунікаційними засобами для дотримання авторського права на електронні матеріали. Питання дотримання авторського права у цифровому середовищі досі не є предметом широкої підготовки і підвищення кваліфікації педагогів.

Згідно із статтею 23 Закону України “Про авторське право й суміжні права”, “Вільне відтворення примірників твору для навчання” та статтею 444 Цивільного кодексу України “Випадки правомірного використання твору без згоди автора”, матеріали, призначені для навчання, можуть містити результати інтелектуальної діяльності інших авторів за умови дотримання існуючих вимог та зазначення джерела запозичення та імені автора, обсяг такого відтворення повинен відповідати зазначеній меті [7]. Водночас необхідно зауважити, що в законодавстві України відсутні нормативні документи з питань охорони інтелектуальної власності в мережі Інтернет, хоча проблеми охорони інтелектуальної власності сьогодні вийшли в світі на перший план і стали вже не просто юридичними або комерційними питаннями. Внаслідок всеосяжній інтелектуалізації сучасної світової економіки проблеми охорони інтелектуальної власності дедалі більше стають політичною проблемою, пов’язаною з економічною безпекою та вимагають стратегічних підходів до їх вирішення.

Список використаної літератури:

1. Авторське право і суміжні права: Європейський досвід: У 2-х книгах / За ред. А. С Довгерта. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.
2. Антонов В. М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право. - К.: КНТ, 2005.
3. Борхович Л., Монастырский А., Трохова М. Ваша интеллектуальная собственность. — СПб: Питер, 2001.
4. Введение в интеллектуальную собственность. — ВОИС, 1998.
5. Дроб'язко В.С, Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності: Навч. посібник. — К.: Юрінком Інтер, 2004.
6. Інтелектуальна власність в Україні: Правові засади та практика. — Т. 2: Авторське право і суміжні права / За ред. Г. І. Миронка, В. С. Дроб'язка. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999.
7. Липчик Д. Авторское право и смежные права / Пер. с фр. — М.: Ладомир, Издательство ЮНЕСКО, 2002.

Bogdan Glukhanyuk

PECULIARITIES OF COPYRIGHT IN EDUCATIONAL ACTIVITY

The article analyzes the peculiarities of copyright in educational activities on the basis of analysis of Ukrainian legislation and legal practice. The author

makes recommendations about the reforming of Ukrainian legislation in accordance with European experience, which would improve the situation in this area.

Key words: intellectual property, copyright and related rights, educational activity.

-----***-----